

" ונתתי לכם בביתי ובחומותי יד ושם ... " ישעיהו נ"ו, ה'

נושא השואה חקוק היטב בכל תוכניות ההוראה החינוכיות והערכיות במסגרות החינוך השונות החל מגיל הגן ועד לכיתות הגבוהות.

במסגרת ההצעה של שילוב מקורות מידע שונים ומגוונים הקשורים בלוח השנה העברי בהוראת הרטוריקה ובחיזוק מיומנויות ההבעה בעל פה מבקשת אני להציע ל"גייס" לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה את נאומו של גדעון האוזנר בפתחת משפט אייכמן.

נאום הסטורי זה הוא ללא ספק נחשב לנאום מכונן בתולדותיו של עמנו ואנו כמורי ההבעה בעל פה יכולים להפיק ממנו לצד ההיבט הערכי מוסרי גם את יכולותיו הרטוריות ומבנהו הטיעוני של הנאום שבנסיבות השיח המסוימות הועצמו והועלו לדרגה של נאום רב עוצמה.

אבקש לפתוח את הדיון בנאומו של האוזנר בסקירה קצרה על משפט אייכמן, משמעות המשפט והמפנה שחולל בחקר השואה על בסיס עדויות אותנטיות שהלכו והתרבו בעקבות המשפט מ-

1961

נושא השואה ראוי שיטופל במסגרות השונות של שיעורי החינוך, ההסטוריה הספרות וההבעה. ייצוגי מידע שונים ומגוונים באים לספר ללומד הישראלי את "סיפורה" של התקופה הנוראה מכל בתולדות עמנו. שמיעת עדויות, האזנה לקולות ולמילים של אלה שחוו על בשרם את הנורא מכל יקרבו את הלומד לתחושות ולחוויות.

במהלך המפגש החוויתי עם החומרים השונים ראוי שידגישו את מיומנות הקריאה בקול, את מיומנות השיח הדבור, את יכולת הדיווח והשמעת הטיעונים בהתאם לנסיבות השיח השונות.

ניתן להיעזר גם בפעילויות שהוכנו ליום הזיכרון הבינלאומי לשואה (מה-27 במאי) מתוך נאומיהם של אלי ויזל ושבח וייס המשמשים שוב כטקסטים טיעוניים הבאים להציג בפני העולם את זעקת העם היהודי " לזכור ולעולם לא לשכוח".

פעילות ראשונה

משפט אייכמן, שנפתח באפריל 1961 בירושלים, לא היה רק משפטו של רב-טבחים אחד, אלא מסע היסטורי מכאיב לחשיפת פניה האמיתיים של מכונת הרצח הנאצית, עד כי הוטלו ספקות בדבר תקינות ההליך השיפוטי. בתולדותיה של החברה הישראלית, משפט אייכמן נחשב לציון דרך. עד אז העדיפו ישראלים רבים להתעלם מן השואה. הניצולים, אשר השיבו לשאלות על דוכן העדים במשפט, אפשרו לראשונה למי שלא היה שם - לחוש ולהבין את אשר אירע.

אחד מרגעי השיא במשפט היה נאום התביעה של גדעון האוזנר, שפתח את המשפט. הנאום נמשך שבע שעות ומתוכו בחרנו להביא את דברי הפתיחה.

בספרו **משפט בירושלים** מתאר האוזנר את מעמד השמעת נאום הפתיחה בבית-המשפט: כשסיימת, שמעת כי בכי חרישי בקהל. נדמתי ולא יכולתי להמשיך, כי המילים נתקעו בגרוני. למזלי, קרבה השעה שש אחרי הצהריים,

שעת הפסקת הדיון. אב בית-הדין הבחין, כנראה, במה שאירע לי ושאל אם זהו מקום מתאים להפסיק. הנעתי בראשי בהסכמה ובתודה.

ששה מליון מקטרגים/ג.האוזנר

" במקום זה בו אני עומד לפניכם, שופטי ישראל, ללמד קטגוריה על אדולף אייכמן- אין אני עומד יחידי. עמדי ניצבים כאן, בשעה זו, ששה מליון קטיגורים. אך אין הם יכולים לקום על רגליהם, לשלוח אצבע מרעישה כלפי תא הזכוכית ולזעוק כלפי היושב שם.

אני מאשים. מפני שעפרם נערס בין גבעות אושוויץ ושדות טרבלינקה, נשטף ביערות פולין, וקבריהם פזורים על פני אירופה לאורכה ולרוחבה. דמם זועק, אך קולם לא יישמע. אהיה על כן אני להם לפה ואגיד בשמם את דבר האישום הנורא.

ספר דברי הימים של עם ישראל רווי סבל ודמעות. הציווי: "בדמיך חיי!" מלווה אומה זו מאז הופעתה על במת ההסטוריה. פרעה במצרים החליט לענותם בסבלותם ולהשליך בניהם ליאור. המן ציווה להשמידם, להרגם ולאבדם. חמלניצקי, טבח המוניהם. פטרולה עשה בהם פוגרומים.

אך בכל הנתיב העקוב מדם של עם זה, מאז היותו לגוי ועד היום, לא קם אדם אשר עלה בידו לעולל את שעולל משטר הרשע של היטלר ואת אשר ביצע אדולף אייכמן, הזרוע השלוחה של משטר זה, להשמדת העם היהודי. אין עוד דוגמה בדברי ימי העמים שאפשר היה להטיח בפני אדם כתב אישום כגון זה שנשמע כאן.

אף המעללים האיומים ביותר, מקפיאי הדם ומסמרי השיער של נירון קיסר, אטילס וג'נגיס חאן, אלה דמויות האימים של ברברזם ותאוות דם, שהיו למשל ולשנינה ולדיראון עולם- הריהם מחוורים לעומת הזוועות ומוראות ההשמד שיוצגו לכם במשפט זה.

מתוך נאום הפתיחה של היועץ המשפטי לממשלה נגד אייכמן אפריל, 1961

<http://toldotofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=bd9ff44d-d140-4ed0-abe8-ecc3b5ebfa93&lang=HEB>

רצוי לצפות באירוע הפתיחה של משפט אייכמן ולהאזין לנאום בסדרת הטלוויזיה "התקומה" בפרק העוסק במשפט אייכמן או בקטעי הסרט שמופיעים באתר האינטרנט. הצפייה בנואם, המעקב אחר תנועות גופו, מבטו, קשר העין שיצר עם הקהל, קולו בנסיבות השיח המיוחדות-כל אלו מחדדים מאוד את צפייתם של התלמידים בנואם ואת יכולתם להעריך בכלים מושכלים את איכותו של הנאום.

רצוי לתת לתלמידים להביע דעתם ההתרשמותית מהנאום ולבקש מהם לזהות את מרכיביו, מאפייניו בטרם יקראו את הטקסט עצמו.

פעילות עם הטקסט במן הצד הרטורי / לשוני

אפשר לעסוק בקטע זה מאספקטים שונים.
ראשית המרכיבים התוכניים דרך ת.ז. של טקסט והכותרת וה"בימה" של הטקסט- נאום פתיחה של משפט אייכמן- המחויבות פה לסגנון, למשלב גבוה, דרמטי.
יש להדגיש את עצם המחויבות של העם היהודי ושל מדינת ישראל להעמיד למשפט את הפושעים הנאציים.
משמעות המשפט והעלאתו של כל נושא השואה לראשונה בציבוריות הישראלית.
אפשר לחפש מאפיינים לשוניים רטוריים שמעניקים לנאום את המימד הדרמטי.
מיהו המוען, הנמען, בשם מי מדבר המוען? איך הוא יוצר זאת מבחינה לשונית, באילו אמצעים רטוריים משתמש הנואם.
מדוע בחר הנואם להזכיר אירועים הסטוריים מן העבר הקשורים בניסיון להשמיד את העם היהודי- מדוע נבחרו דווקא אלו בהשוואה לרוצח הנאצי. מה יוצרת ההשוואה?
אפשר לעבוד על יחסים סמנטיים בטקסט-
משלב- רמת הלשון והסגנון הנבחרים על ידי הדובר לפי נתוני הנסיבות התקשורתיות: הזמן, המקום, מעמדם של המשתתפים בתקשורת, מידת הרשמיות של המעמד.
נרדפות, הכללה, שדה סמנטי ועוד.
ניתן לעבוד על אוצר מילים, על ביטויים ומשמעותם.

פעילות מקדימה עם הטקסט: (לפני הצפייה בנואם)

על פי הכותרת מה נצפה לקרוא בקטע? (פרטים מזהים של הטקסט, מי כתב, מתי)
" מקטרגים "- פירוש המילה / קטגור – ההפך מסנגור, הפועל שורש מרובע "קטרג"
מילה שאולה מיוונית, פירושה: 1. מאשים, מלמד חובה 2. תובע, משפטן המייצג בבית המשפט את התביעה נגד הנאשם. קטגוריה: האשמה, לימוד חובה, תביעה משפטית נגד מישהו
מה ידוע לכם על משפט אייכמן? מתי התרחש? איפה? מדוע? (מרכיבי הדיווח) – להרחיב את הידע של הילדים על פעלו של אייכמן ומשמעות תפיסתו של אייכמן במשפט פה בארץ. – אפשר לבקש מזוג תלמידים להכין דיווח מקדים על משפט אייכמן או על האיש עצמו בהקשר למלחמה ולשואה.
איזה סוג של טקסט יהיה כאן לפנינו? (מידעי, דיווחי, טיעוני, תיאורי)

מאפייני הטקסט כטקסט טיעוני

נסיבות השיח / מוען נמען / מחויבות וממלכתיות / ייצוג של 6 המיליונים
חשיבותו של הנאום, העיתוי, המקום, ההתרגשות
מטרת הנאום – כל אלה מחייבים את גיוס המילים והמשפטים,
רכיבי המבנה: הפתיחה ... (פניה אל... המשלב הגבוה, לפי הרצאתה של תמר ברוש" האוזנר
מדבר בתמונות " אך אין הם יכולים לקום על רגליהם, לשלוח אצבע מרעישה כלפי תא הזכוכית ולזעוק כלפי היושב שם".

הטיעון עצמו - שורה 5 אני מאשים.

ההנמקות... מפני ש... לבקש מהתלמידים לערוך רשימה של הנימוקים שהוא מציג.

הציווי "בדמיך חיי" לקוח מיחזקאל ט"ז ו' "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי".

בנבואת יחזקאל עם ישראל כפוי טובה, ה' בחר בעם ישראל, גידל אותו ובא עמו בברית נישואין, אך העם כפוי טובה בגד בה' ועשה פשעים חמורים. ה' אמור להעניש את העם, אך עם הוא זאת הוא מבקש לזכור את הברית עמו ולא להשמידו. בנבואת יחזקאל 5 מרכיבים: בחירה, בגידה, משפט ועונש ואחר כך גאולה.

מבחינה לשונית מושג "דמים" ומשמעותותיו

המושג "חי / חיים" צירופי לשון עם חי חי נפשי, חי וקיים, חי ה',

מדוע בחר הנואם בנאומו לשבץ את חלקו של המשפט המצווה: "בדמיך חיי" ביטוי זה מוזכר בנאומי העצרות של יום הזיכרון, מופיע גם ב"יד ושם".

הפנייה אל עם ישראל- על אף הדמים, הרצת, ההרג הנוראי וההשמדה יהיו לעם ישראל חיים.

אילו דוגמאות מובאות בנאום שממחישות את הצו "בדמיך חיי" לאורך ההסטוריה שלנו? מה משותף לכל האירועים האלה?

שורה 12 פותחת במילת הניגוד "אך" – מה ההבדל בין הצורר הנאצי, היטלר, לבין אויבים

אחרים שהיו לישראל?

ניתן לבדוק אמצעים רטוריים בטקסט כמו:

דרך הפנייה

ריבוי במילים נרדפות וביטויי לשון נרדפים להעצמה: מקפיאי דם ומסמרי שיער

ברבריזם ותאוות דם

משל ושנינה ולדיראון עולם

פירושי הביטויים מבחינה לשונית חשובים.

מתן דוגמאות של צוררים אחרים להמחשה.

חזרות רבות.

הקטע הוא קטע פתיחה של הנאום ולכן לא נמצא בו את הסיום...

עיבוד הפעילות: עדה מאורי - הדרכה בהבעה ובלשון